

досліджених та втрачених. Як відображення історії і культури українського народу, кобзарське мистецтво стало невід'ємною частиною його життя, а кобза та бандура назавжди залишаться символами України.

1. *Возняк М.* Історія української літератури: У двох книгах. – Львів, 1994. – Кн. 2. 2. *Гоголь Н.* О малороссийских песнях // Гоголь Н. В. Собрание сочинений: В 8-ми томах. – М., 1984. – Т. 7. 3. *Гоголь Н.* Письмо И. И. Срезневскому // Гоголь Н. В. Собрание сочинений: В 8-ми томах. – М., 1984. – Т. 8. 4. *Данилов В. П.* Среди кобзарей и лирников // Исторический вестник. 1911. – № 10. – С. 304–305. 5. *Драгоманов М.* Нові українські пісні про громадські справи // Драгоманов М. Вибрані твори. – К., 1991. 6. *Коберницький М.* «Плач... Якубові Струсові, старості Хмельницькому, загиненому за Вітчизну від рук татар, з жалем писані». – Краків, 1589. 7. *Кошиць О.* Про

українську пісню й музику. – Нью-Йорк, 1970. 8. *Куліш П.* Твори: У 2-х томах. – К., 1989. 9. *Литвин М.* Струни золотії. – К.: «Веселка», 1994. 10. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки. – К., 1992. 11. *Марченко Т.* Козаки-Мамай. – К.; Опішне: Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, 1991. 12. *Мельничук Б., Юрчак Н.* Шляхами Богдана Хмельницького на Тернопільщині – Тернопіль: «Новий колір». – 2008. 13. *Мельничук Г.* Народні співці історії // Рада Козацька. – 2010. – № 1 (26). 14. *Степанков В.* Українська розвідка у середині ст.: об'єкти, цілі, форми й методи діяльності (1648–1657 рр.) // Воєнна історія. – 2008. – № 3 (39). 15. *Фігурний Ю. С.* Історичні витоки військової культури українського козацтва. – К.: Вид-во «Бібліотека українця», 1999. 16. *Франко І.* Як виникають народні пісні // Зібрання творів: У 50-ти томах. К., 1980. – Т. 27. 17. *Шевченко Т. Г.* Кобзар. – К.: «Просвіта», 2006. 18. *Шевченко Т. Г.* Малий Кобзар. – Дніпропетровськ: «Промінь», 1990. 19. *Яценко Б. І.* Слово о полку Ігоревім як історичне джерело. Тасмниці давніх письмен. – К.: «Просвіта», 2006.

Олександр Музичко

Участь одеських істориків в українському національному русі другої половини XIX – початку XX ст.

В статті аналізується роль одеських істориків в українському національному русі, в громадсько-політичному житті українського народу, а також внесок одеських істориків у справу пробудження україноцентричної історичної пам'яті та виховання українських патріотів.

The role of Odesa historians in Ukrainian national movement, the civil and political life of the Ukrainian people, and a contribution of Odesa historians in the cause of revival of Ukrainian historical memory and education of Ukrainian patriots are analyzed.

Історики традиційно відігравали дуже помітну роль у суспільно-політичному житті своїх народів (Ш. Дубнов – євреїв, П. Мілюков – росіян, І. Лелевель – поляків, Ф. Гізо – французів тощо). Людина, яка мала б абстрагуватись від навколишньої дійсності задля більшої об'єктивності наукових студій, насправді через пізнання минулого запалювалась бажанням вплинути на майбутнє, відродити «славні часи» в історії свого народу, іноді за «лекалами» минулого. Широко відомою є видатна роль в українському національному русі В. Антоновича, Д. Дорошенка, М. Грушевського. На їхньому величому тлі провінційні історики найчастіше залишаються у затінку. Однак вплив українського національного руху був би дуже обмеженим, якби не мав адептів серед провінційної української інтелігенції, часткою якої були історики. Метою цієї статті є визначення ролі одеських істориків в українському національному русі другої половини XIX – початку XX ст. Зазначена проблема вже привертала увагу істориків, які, втім, уникнули її комплексного висвітлення [5; 10; 17; 21; 22].

Найзаселеніше місто України мало суперечливу репутацію серед української еліти. З Венецією порівнював місто М. Костомаров, «містом-павою, мільйонною таверною» називав Одесу Ю. Липа. Ліберальні, західноєвропейські традиції та економічний потенціал Одеси зауважували лідер українських есерів М. Ковалевський та Д. Донцов. М. Ковалевський навіть відводив Одесі роль столиці українського руху. «Українським Вавилоном» називав Одесу греко-католицький священник Ілля Кливак, підкреслюючи багатонаціональність портового міста, але водночас і його тісний зв'язок з усією Україною [16, 147].

Натомість неприємні почуття Одеса викликала у Лесі Українки. Під впливом спілкування з великою поетесою та власного життєвого досвіду, колись захоплений містом та особливо морем, Б. Комаров згодом зауважив, що «історія знищення по школах та заборони української мови наочно показує оскільки наша культурна інтелігентна Одеса, передова, інтернаціональна Одеса, відстала від загальноєвропейського, всесвітнього культурного поступу. Як вона ще й досі переповнена, давно вже кинутими по других

країнах пересудами та забобонами» [14]. Ще більш яскраво та образно безнаціональний та бездуховний характер Одеси підкреслив А. Ніковський: «Дерибасівська вулиця, центр нікчемності й марності, а її провулок до Грецької, – центр високоліберної розпусти й колоніального краму. Тут глибокі льохи, звідки подихає холодом і духом цитрин, померанців, шафрану, кориці, башмали, шапталі, фініків, бананів, гранатів, палестинської фіги, ріжків, усяких екзотичних ласощів та пахучої гіркоти. Тут перші поверхи – під конторами, де засідають товстопузі, товстосні, товстоброві, як один чорні, як один лисі, представники атенських, царгородських, смірнських, анатолійських фірм. І тут такі другі поверхи з фіранками на вікнах, темні вдень, світлодайні вночі, славні вчинками одеських градоправителів, еротичними герцями наїзних моряків і таємними гріхами побожних купців – аристократичні одеські лупанари. На розі – кав'ярня, на шибках якої грецьким письмом виведено слово «Россія». Там усі ці бананники, шафранники, експортери, імпортери, п'ють чорну турецьку каву з густим фусом, заїдаючи її рахат-лукумом, курять кальян, грають хто на більярді, хто в трік-трак і доміно» [18, 106].

В цих складних для українського руху умовах українці не розчинились серед решти етносів Одеси. У другій половині XIX – на початку XX ст. в Одесі діяли українська громада, «Просвіта», «Українська хата», «Український клуб», студентська громада Новоросійського університету (НУ) та курсисток Одеських вищих жіночих курсів (ОВЖК), а в 1917–1920 рр. – Український керівничий комітет, Українська міська Рада та інші організації. Інші національні громади Одеси, окрім євреїв та росіян, не мали такої організаційної мережі. Втім, слід врахувати умовність поняття «росіянин» в Російській імперії, адже воно фактично означало підданство чи громадянство. До 1917 р. на роль виразників російської культури претендували «Союз Русского народа» та інші чорносотенці, але вони були маловпливові та непопулярні серед російської інтелігенції. Лише у 1917 р. в Одесі вперше виникла більш респектабельна організація «Южнорусское просветительское общество».

З Одесою підтримувала зв'язки майже вся позаодеська українська еліта. Окрім Лесі Українки місто відвідали І. Франко, М. Коцюбинський, деякий час тут працювали О. та С. Русови, А. Синявський, О. Грушевський та інші. Ці українські традиції зривали завдання, що ставила російсько-імперська влада перед освітніми та культурними закладами – зміцнювати імперську ідеологію. Її речниками мали бути історики, вихованці імперських університетів, у тому числі одеського. Однак вже перших професорів НУ історика-славіста В. Григоровича та ректора, історика права Ф. Леонтовича небезпідставно звинувачували в «українофільстві». «Батьком-засновником» українського руху в Одесі у 1860–1870-х рр. слід вважати викладача історії в низці середніх та спеціальних навчальних закладів Одеси, вихованця історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира Леоніда Анастасійовича Смоленського (1844–1905). На своїй квартирі він читав лекції з історії України. У цьому, за виразом одного з біографів, «справжньому народному університеті», він відстоював традиції української народницької історіографії [6]. Його громадські погляди базувались на принципах федералізму та лібералізму. Він вплинув на формування особистостей відомих науковців та громадських діячів – Д. Овсяннико-Куликовського, Є. Чикаленка, С. Єгунової-Щербіни та ін. Навколо нього у 1870 – на початку 1880-х рр. згуртувалась одеська українська громада. У 1882 р. його заарештували та позбавили права викладання. Після 1900 р. він не зміг продовжити активну діяльність внаслідок паралічу. Репресії не дозволили Л. Смоленському реалізувати свої ґрунтовні знання у науковій сфері. Його дисертація «Борьба Мономаховичей и Ольговичей» не була опублікована. Він успішно склав магістерські іспити при НУ, але не зміг захистити магістерську дисертацію з історії Болгарії. Згодом текст цієї дисертації було знищено. Українську історіографічну традицію продовжив його син Леонід (1869–1924), випускник історико-філологічного факультету НУ, викладач історії Одеського кадетського корпусу, автор нарисів історії взаємин між Запорізькою Січчю та Кримським ханством від XVI до кінця XVIII ст. [15]. Він визнав Запорізьку Січ виразником козацького духу, окремою від держави общиною, військовим орденом. Л. Смоленський написав під псевдонімом «Пільченко» історичну п'єсу «Княжа криниця», яка була опублікована в журналі «Киевская старина» та згодом поставлена на одеській сцені М. Садовським за участі М. Заньковецької.

В українській одеській громаді у 1871–1879 рр. працював інший випускник історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира, викладач низки одеських гімназій Олексій Олександрович Андрієвський (1845–1902). С. Єгунова-Щербіна згадувала, що «головними видатними рисами О. Андрієвського були прямота, сміливість і організаційний хист», за рахунок чого він як практик доповнював теоретика Л. Смоленського [9, 197]. У 1879 р. в газеті «Одесский вестник» О. Андрієвський закликав приділяти більшу увагу дослідженню звичаїв Південної України, залучати до цієї справи якомога більше людей, починаючи зі студентів, створити місцевий відділ Російського географічного товариства, подібний до київського. У 1879 р. О. Андрієвського заслали до Архангельська та В'ятки. У 1896–1902 рр. він знову жив в Одесі, де завідував сирітським будинком, публікував численні статті в газетах про Т. Шевченка, документи про запорізьке козацтво в «Записках Одесского общества истории и древ-

ностей». Відомий київський історик-архівіст І. Каманін вважав О. Андрієвського прикладом громадського діяча, який діяв всупереч несприятливим обставинам, не шукаючи виправдань у цих обставинах [11, 432].

На відміну від Л. А. Смоленського, Олексію Івановичу Маркевичу (1847–1903) вдалося не лише закінчити НУ, але й захистити магістерську дисертацію та обіймати посаду професора кафедри російської історії НУ впродовж 1880–1895 рр. Попри цей офіційний статус та фах спеціаліста, передусім з російської історії, О. Маркевич був одним з найяскравіших представників українського національного руху в Одесі. Він налагодив контакти з М. Грушевським, публікувався на сторінках «Киевской старины» та «Записок НТШ», а незадовго до смерті став першим та останнім з одеських істориків, обраним членом НТШ. О. Маркевич мав величезну популярність в Одесі як просвітянин, професор та науковець, що сприяло поширенню українського національного руху в Одесі. О. Маркевич популяризував творчість українських письменників та поетів, наголошуючи на ролі українців у колонізації Південної України. Неофіційні, а часом і просто опозиційні думки та «підозрілі» зв'язки професора призвели до його звільнення з НУ.

Завдяки О. Маркевичу на посаді приват-доцента НУ певний час викладав вихованець В. Антоновича, дослідник історії Волині Павло Андрійович Іванов (1860–1917). Як і О. Маркевич, у листах до М. Грушевського він демонстрував палке бажання оволодіти українською мовою, вивчав вірш «Ще не вмерла Україна». В заслугу цьому загалом скромному історикові слід поставити публікації з історії Південної України в «Записках НТШ», популяризацію поглядів М. Грушевського та діяльності НТШ на засіданнях Історико-філологічного товариства при НУ. Як і О. Маркевича, П. Іванова переслідували за українські переконання, і помер він у забутті.

На початку XX ст. до українського національного руху в Одесі влилася низка молодих істориків, випускників НУ. Великий вплив на становлення одеських істориків-патріотів мало викладання в НУ О. Грушевського навесні 1907 р. Історик згадував, що «над моїм столом у бібліотеці можна було повісити анонс: тут дають всякі інформації по українському питанню... студентство зустріло викладачі на українській мові з великим задоволенням. Немає поставити додаткових стільців, казав смотритель учнівського будинку на (Преображенській вулиці), а декан фон Штерн висловлював поки-що задоволення, що студенти так зацікавилися історією». Історик, як і його вчитель В. Антонович та Л. Смоленський, влаштував заняття на дому з невеликим гуртком студентів, брав участь в обговоренні історико-літературних питань у «Просвіті» [7, 321].

З О. Грушевським спілкувались вихованці НУ, історики І. Бондаренко, М. Слабченко та П. Клепацький. Найстаршим з них був Іван Михайлович Бондаренко (1873–1911), рідкісний спеціаліст із західноєвропейського середньовіччя та українознавства. У 1900–1904 рр. він навчався на історико-філологічному факультеті НУ. У 1904 р. він отримав золоту медаль за роботу з історії середньовічних міст Англії. Після трьох невдалих спроб у 1906 р. йому вдалося залишитись на кафедрі всесвітньої історії стипендіатом для підготовки до професорського звання.

Шлях уродженця Азова та певний час студента Московського університету до українства пролягав через приниження та відповідно обурення національним пригнобленням. І. Бондаренко згадував про «сумний епізод з мого дитинства, коли начальство тієї середньої школи, де я

вчився, забороняло нашому регентові вчити нас українських пісень лише з тієї причини, що вони «хахлацкія». Однак він не став, за його визнанням, «оборонцем ковбасно-горілчаного патріотизму» [1, 24, 32]. У листах він висловлював бажання вдосконалити українську мову, служити українській справі. Так, С. Єфремову в 1906 р. він писав з приводу мовної коректури його статті про Гребінку, що «тільки таке «кровопускання», тільки такі «рани» упевнюють мене, на скільки мій мозок не позбавлений ще москалізмів, хоч я вже мало не 3 роки зазнаючий з мовою і щоденно вживаю її у своїй родині» [8, 2].

Під час навчання його обрали головою української студентської громади НУ. За спогадами Г. Чикаленка, він був дуже приємною, лагідною та високоосвіченою людиною, яка проте була не зовсім придатна для такої ролі [23, 74–75]. Про це ж писав М. Гордієвський, але зазначав, що це не перешкоджало І. Бондаренкові бути «одним з тих живих центрів, навколо яких скупчувалася українська молодь, переважно студентська. Серед старшої генерації одеських українців він також користувався великою повагою». У 1905 р. він став співзасновником «Українського товариства «Просвіта» в Одесі», де до 1909 р. прочитав реферати про Євгена Гребінку та Джузеппе Гарібальді. У 1910 р. факультет обрав його на посаду приват-доцента, але це рішення не затвердив попечитель Одеської навчальної округи. В НУ йому вдалося влаштуватися лише завідувачем історико-філологічного кабінету. У 1908 р. він розпочав педагогічну діяльність у чоловічій приватній гімназії М. Іглицького, а дещо пізніше працював у жіночій гімназії. У 1910–1911 рр. він викладав «Вступ до історії середніх віків» на Одеських вищих жіночих курсах. У 1909–1911 рр. був членом літературної комісії «Одеського Українського Клубу». В «Літературно-науковому віснику» одеський історик опублікував дві оригінальні розвідки з критикою марксизму та загальною характеристикою Середньовіччя. Автор засуджував марксизм за недооцінку національного питання, прагнення нівелювати всі розбіжності між людьми. Натомість І. Бондаренко вітав різноманітність культур та мов, бажав успіхів сіонізму. На відміну від марксистів, він віддавав належне культурно-просвітницькій діяльності католицької церкви за доби «темних століть» [2; 3]. На поглядах І. Бондаренка досить сильно відбилися соціалістичні переконання. У 1907 р. його було прийнято у члени Українського Наукового Товариства в Києві. Проте він покінчив життя самогубством під колесами потягу. Українська еліта схилилась до думки, що це сталося не так внаслідок сімейних проблем, на чому наполягала більшість одеситів, як через тиск на нього з боку правих сил.

Значно більш витривалими виявились уродженець Одеси Михайло Єлисейович Слабченко (1882–1952) та Київщини – Павло Григорович Клепацький (1885–1938). Ганна Чикаленко згадувала, що, як один з лідерів української студентської громади під час навчання на історико-філологічному та юридичному факультетах НУ, М. Слабченко належав до соціалістичного напрямку, маючи найбільше зв'язків з робітниками. Він закликав студентів «розпочати справжню працю та робити революційні виступи» шляхом поширення української націоналістичної та соціалістичної літератури [23, 75–76, 81]. Згодом він став одним з активних діячів РУП, організатором її місцевої групи, та УСДРП в Одесі. П. Клепацький та М. Слабченко були діячами всіх згаданих українських культурологічних об'єднань.

У 1917 р. П. Клепацький включився в боротьбу одеських українців за свої національні права, тоді як М. Слаб-

ченко повернувся в Одесу з Петрограда лише на початку 1918 р. У 1917 р. П. Клепацький був делегатом на вчительських з'їздах у Києві, взяв активну участь у роботі одеського обласного учительського з'їзду, викладав на курсах вчителів [13]. У серпні 1917 р. П. Клепацький був обраний Українською трудовою партією до третього складу Центральної Ради від Херсонської губернії. На початку квітня 1918 р. П. Клепацький увійшов до складу українського комісаріату як завідувач чоловічими навчальними закладами в Одесі. Свої обов'язки він виконував до листопада, хоча офіційно його було звільнено на початку жовтня у зв'язку з вже запланованим переходом П. Клепацького до Кам'янець-Подільського державного університету.

У травні-липні 1918 р. П. Клепацький читав лекції з українознавства у Народному університеті та на українознавчих учительських курсах. Він переконував читачів у неперервності розвитку українського народу від давньослов'янських часів до початку XX ст., акцентуючи увагу на різких відмінностях між українцями й росіянами в усіх сферах життя та національному характері. Він вважав, що Україна історично тяжіла до Європи, а Росія – до Азії. Відповідаючи українофобам, які твердили про низький рівень розвитку української культури порівняно з російською, П. Клепацький зазначав, що на рівні народної, побутової культури українці перебувають на незрівнянно вищому рівні. Саме це, на його думку, є запорукою того, що українці мають всі шанси протягом XX ст. обігнати «москалів» у культурному розвитку [12, 62].

Подібні думки він висловлював у численних статтях в газеті «Вільне життя». П. Клепацький наполягав: «Я вважав би, що урядовець, котрий утримується на кошти УНР, повинен знати мову чільного народу республіки. Нігде в світі не чувано, щоб урядовці зверталися до народу мовою, йому чужою і незрозумілою, та це й не демократично» [19]. Він наполягав також на дерусифікації української історичної пам'яті: «Наше минуле слід розглядати в світлі своєї рідної традиції, затемненої згодом московським централізмом, і нашим героям необхідно повернути те значіння, котре їм дійсно належить по праву в міру їх заслуг перед батьківщиною. Слід навчатися у нього сучасному уряду».

Від 1918 р. розгорнув різноманітну діяльність в Одесі й М. Слабченко. Як публіцист він прагнув спростувати міф про Одесу як райське місто, з рівними можливостями для всіх, досконалий культурний центр. Для М. Слабченка Одеса була нічим іншим як «закутком «бізнесу» (спекуляції) та анекдоту» [20]. Він викладав трудове право, історію та право України, у Маріїнській гімназії викладав історію України, українське право та літературу. В Українському театральному інституті ім. М. Кропивницького він викладав мистецтво актора та завідував закладом у 1921–1923 рр. Восени 1918 р. історик очолив відділ поза-шкільної освіти у комісаріаті освіти [4]. В умовах «українізації» 1920-х рр. П. Клепацький у Полтаві, а М. Слабченко в Одесі продовжували робити спільну справу українського національного відродження шляхом видання численних наукових праць та виховання учнів. Вони часто виходили поза відведені їм рамки «української радянської культури», фактично продовжуючи розвивати кращі традиції української національної культури. Особливо важко доводилось М. Слабченку, який і надалі діяв серед здебільшого ворожого оточення, яке звинувачувало його в «націоналізмі». П. Клепацький загинув у концтаборах у 1938 р., М. Слабченко пережив заслання, але вже не зміг поверну-

тися в науку та помер у м. Первомайську під парканом від холоду та голоду.

Отже, попри міф про «неукраїнськість» Одеси, її «відрубність» від решти України, одеські українські історики зробили відчутний внесок у справу не лише пробудження україноцентричної історичної пам'яті, але й у виховання українських патріотів, розвиток громадсько-політичного життя. Вони сприяли увиразненню українського етносу в цьому «Українському Вавілоні». Вони були істориками, які справді творили історію модерного українства. Традиції українських істориків-патріотів XIX – початку XX ст. досить добре прищепилися на одеському соціокультурному ґрунті. Під час румунської окупації саме студенти історико-філологічного факультету Одеського університету на чолі з С. Караванським у 1942–1944 г. склали ядро одеського осередку ОУН, надсилали заяви до румунської влади з вимогами запровадити українську мову у навчальний процес. У другій половині XX ст., а тим більше у роки становлення української незалежності, одеські українські історики (П. Воробей, А. Бачинський, В. Ващенко) залишалися носіями української ментальності та історичної пам'яті і по-можливості передавали ці якості своїм учням. Сьогодні з боку істориків «модерністів» та «постмодерністів» все сильніше лунають голоси з вимогою «деідеологізації» та, читай, «депатріотизації» українознавства, переходу до «справжньої науки». Цікаво, що багато з цих вчених порівнюють історію з мистецтвом (то хіба в такому разі взагалі може існувати наука!). Але чи можлива загалом «чиста історична наука» без жодного націоцентризму та патріотизму? Чи не буде реалізація цього закликати означати повернення до чистого позитивізму без будь-якого аналізу, або, що ще більш ймовірно, призведе до запов-

нення вакууму на місці україноцентризму іншим патріотизмом, що буде мати конкретне національне забарвлення та ідеологію, але цього разу неукраїнську? Український та іноземний досвід переконує у тому, що на перше питання треба дати негативну, а на друге – ствердну відповідь.

1. *Бондаренко І.* В рідні хуторі Євгена Гребінки // Нова громада. – 1906. – № 6. – С. 24–40. 2. *Бондаренко І.* З історії національного питання: К. Маркс, Zur Judenfrage // Літературно-науковий вістник. – 1909. – Т. 46. – С. 470–486. 3. *Бондаренко І.* Характеристика середніх віків // Літературно-науковий вістник. – 1911. – Т. 56. – С. 45–58. 4. Вільне життя. – 1918. – 6 вересня. 5. *Водотика С. Г.* Академік Михайло Слисейович Слабченко. – К. – Херсон, 1998. 6. *Гордієвський М. П.* А. Смоленський (з нагоди 25-річчя смерті). До історії українського руху в Одесі // Шквал. – 1930. – № 35 (22 грудня). – С. 8–9. 7. *Грушевський О.* Український народний університет // Літературно-науковий вістник. – 1917. – Т. 68. – С. 320–326. 8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 183. 9. *Єгучова-Щербина С.* Одеська громада кінця 1870-х років // За сто літ. – 1928. – Кн. 2. – С. 189–200. 10. *Заруба В.* Історик держави і права України академік Михайло Слабченко (1882–1952). – Дніпропетровськ, 2004. 11. *Каманин І.* Алексей Александрович Андриєвський // Киевская старина. – 1902. – № 9. – С. 413–433. 12. *Клепацький П.* 15 лекцій з історії України. – К., 1919. 13. *Клепацький П.* Південний обласний учительський з'їзд в Одесі // Українське слово. – 1917. – № 7. 14. *Комаров Б.* Культуртрегери // Нові шляхи. – 1919. – 19 березня. 15. *Львов Л.* Отношения между Запорожьем и Крымом. – Одесса, 1895. 16. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Церква і церковна єдність. Документи і Матеріали. 1899–1944. – Львів, 1995. – Т. 1. 17. *Мисечко А.* Іван Михайлович Бондаренко // Матеріали міжнародної конференції «Українська національна ідея: минуле, сучасне, майбутнє». – Одеса, 1995. – С. 4. 18. *Ніковський А.* Франко в Одесі в 1909 р. // Життя й революція. – 1926. – № 5. – С. 103–107. 19. *Павлович.* Україна і Великоросія // Вільне життя. – 1918. – 3 квітня. 20. *Причепла.* Закуток «бізнесу» і анекдоту // Наша кооперація. – 1920. – № 1–2. – С. 18–20. 21. *Ричка В.* Загублене життя (П. Г. Клепацький) // Репресоване краєзнавство. – К., 1991. – С. 202–204. 22. *Синявська О. О.* Історик Олексій Іванович Маркевич: життя та діяльність. – Одеса, 2003. 23. *Чикаленко Г.* Українська студентська громада в Одесі в 1903–04 р. // З минулого. – Варшава, 1939. – Т. 2. – С. 74–88.

Микола Обушний

Громадські об'єднання далекосхідної української діаспори Росії у збереженні національної ідентичності

Автор статті аналізує діяльність громадських об'єднань далекосхідної української діаспори Росії, розглядає комплекс заходів, які покликані покращити роботу з закордонними українцями, а також презентує наукові, науково-публіцистичні та навчальні видання для закордонних українців, підготовлені співробітниками Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

The author examines the activities of public associations of the Ukrainian diaspora in Russia's Far East, considers a series of measures, designed to improve the work of Ukrainian abroad, also presents scientific, scientific-journalistic and academic publications for the Ukrainian abroad, prepared by the Center for Ukrainian Studies of philosophy faculty of Taras Shevchenko's Kyiv National University.

Об'єднаннями громадян відповідно закону України «Про об'єднання громадян» (1992) є добровільні громадські формування, створені на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Закон чітко визначає методологічний підхід, за яким слід визначити суттєву роль громадськості у створюваних у державі політичних партій та громадських організацій. Громадською організацією Закон визначає таке об'єднання громадян, що створене «...для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних (підкреслено мною – М. О.), спортивних та інших спільних інтересів» [2, 485].

Цей методологічний підхід буде використаний у пропонуваній статті при аналізі різного роду об'єднань громадян української далекосхідної діаспори Росії та визначенні її місця і ролі у збереженні національної ідентичності.

Взагалі щодо тлумачення терміна «діаспора» (розсіяння) існує ряд відмінних точок зору. Цей термін зазвичай

вживається для позначення осіб, вигнаних за межі батьківщини завойовниками і осілих у межах інших країн або територій. Прикладом утворення діаспори є поневіряння вірменів внаслідок руйнівних нападів на Вірменію монголо-татарських ханів у XIII ст., Тимура в XIV ст., завоювання країни турками і персами в XVI–XVIII ст. тощо.

Стосовно ж терміна «українська діаспора», то його не сприймають деякі представники української наукової громадськості з-за кордону, оскільки українські громади за кордоном виникли різними шляхами, а не лише в результаті насильницького вигнання. Наразі, якою б не була семантика поняття «закордонного українця», для зручності будемо використовувати термін «діаспора», розуміючи під ним усіх українців, що мешкають за межами своєї батьківщини.

І у цьому контексті правомірно вживати поняття «східна українська діаспора» до тих закордонних українців, які в силу різних обставин постійно проживають на Сході, зокрема у країнах СНД. Найчисленнішою є східна діаспорна